

**Проблема соціальної інтеграції слабчуючих підлітків
і шляхи її розв'язання за допомогою засобів адаптивної фізичної культури**

ОЛЕКСАНДР КОЛИШКІН

Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка

Процеси гуманізації суспільного життя, які нині відбуваються, потребують створення належних умов для соціальної адаптації та інтеграції мільйонів осіб з обмеженими можливостями.

Замкнута система інтернатної освіти належним чином не забезпечує соціальну адаптацію глухих і слабчуючих дітей. Слід відзначити, що діти, які страждають на різноманітні порушення слуху, часто не отримують соціальної допомоги. Глуха дитина поза соціальним навчанням розвивається як особистість, але рівень і характер її розвитку не адекватний рівневі та характеру її соціального оточення.

Тому актуальним є питання розробки моделей інтегративного навчання, яке включає пошук критеріїв відбору дітей для інтегративного первинного навчання з урахуванням їх віку, характеру первинного дефекту й особливостей вияву вторинних, а також соціального оточення та можливостей ефективної корекційної допомоги дітям із вадами слуху.

Інтегративне навчання передбачає навчання дітей і дорослих із різноманітними дефектами в закладах загальної системи освіти разом із здоровими – у масових загальноосвітніх школах, середніх і вищих навчальних закладах. Мета інтегративного навчання – соціальна інтеграція, підготовка вихованців до самостійного життя в суспільстві [2, 137].

У таких країнах, як США, Японія, Німеччина, Данія, Швеція та ін., інтегративне навчання існує вже давно і має належне законодавче забезпечення.

До розробки методики інтегративного навчання спонукає негативний досвід спеціальної освіти, пов'язаний з ізоляцією дітей у вузькому колі спілкування, де все нагадує про дефект дитини. Це значною мірою обмежує

можливості формування повноцінної особистості, здатної до самоствердження, самореалізації, саморозкриття в різноманітних сферах діяльності.

У сучасному суспільстві процес інтеграції здійснюється через освіту. Особи з обмеженими можливостями та інваліди, як і інші громадяни, мають право на здобуття протягом життя безперервної освіти, яка забезпечує їх професійне зростання та розвиток особистості, вможливорює продуктивну і творчу участь у різних сферах життєдіяльності.

Деякі науковці констатують, що на сьогоднішній день система освіти недостатньо підготовлена до надання послуг людям, навчально-пізнавальна діяльність яких має особливості, обумовлені структурою, характером і глибиною фізичного дефекту. Зокрема, дослідник О.М. Рожко (1999) стверджує, що під час інтеграції студентів із вадами слуху в оточення тих, хто чує нормально, педагоги зіткнулись із цілим рядом проблем. Перш за все, вони стосувалися встановлення контакту, визначення адекватних методів і прийомів роботи, негативних ілюзій і небажання долати бар'єр у спілкуванні, який виник. 50 % студентів з недоліками слуху висловили побажання, щоб “викладачі були більш милосердні та доброзичливі” [5, 18].

Причина відставання теоретичних розробок з проблеми соціальної адаптації слабчущих підлітків полягає, на наш погляд, в дотриманні наступного абстрактного припущення: оскільки слабчущий підліток є вже сформованою особистістю, немає потреби організовувати спеціально спрямований на нього вплив з метою його адекватного пристосування до дійсності, досить створити умови для реабілітації цього пристосування.

Слід також звернути увагу й на особливості дітей із вадами слуху, що роблять їх виховання складною справою та що їх необхідно враховувати, вибудовуючи спеціальну теорію виховання. Порухення слухового та рухового аналізатору не може не позначитись на розвиткові уявлення глухого про довкілля та накладає відбиток на його поведінку. Наприклад, відсутність слухового сприйняття, неможливість почути, що говорять оточуючі, часто робить людину настороженою, підозріливою.

Рухові порушення також певною мірою ізолюють дітей один від одного й ускладнюють встановлення контакту із широким колом людей. Через це в дітей із порушеннями слуху нерідко розвиваються негативні риси характеру – відлюдність, похмурість, слабо – такі якості, як колективізм, прагнення до взаємодопомоги, яке в нормальних дітей нерідко виховує саме життя.

Туговухість є однією з тих причин, які перешкоджають соціальній інтеграції дітей на ґрунті спортивної активності. Цей висновок підтверджується і соціологічними дослідженнями. За даними опитування висококваліфікованих глухих і туговухих спортсменів, головними причинами, які заважають особам із дефектами слуху активно включатися у фізкультурно-спортивну діяльність, є небажання здаватися смішним (89 %), скептичне ставлення до занять спортом родичів, близьких, знайомих (84 %), недостатня компетентність лікарів у питаннях фізкультури та спорту [4, 139].

Глухим і слабочуючим потрібно, в першу чергу, довести собі та суспільству право на активне в розумовому та фізичному плані існування. У цьому плані надзвичайно важливе значення може мати спільна фізкультурно-спортивна діяльність туговухих підлітків і тих, хто чує нормально.

При спробах інтеграції в оточення однолітків дитина з обмеженими можливостями опиняється віч-на-віч із нерозв'язаними проблемами: відсутністю навичок спілкування в даній сфері, несформованістю потреби в такому спілкуванні, неадекватною самооцінкою, негативним сприйняттям оточуючих людей, схильністю до соціального утримання. Найбільш стандартні для життєдіяльності дитини з обмеженими можливостями ситуації зовсім не передбачають її широкого контакту з оточенням здорових однолітків.

Якщо епізодичні контакти зі здоровими однолітками все ж відбуваються, то з боку останніх переважає негативне ставлення, викликане сформованими в суспільстві стереотипами сприйняття. Усе це спричиняється до формування в дитини з обмеженими можливостями однієї з таких комунікативних стратегій: рішучого, іноді агресивного прагнення до ізоляції, негативного сприйняття

здорових однолітків; страху бути відкинутим, прагнення пристати до групи на будь-яких умовах і в будь-якій ролі.

Останнім часом усе активніше розглядається питання про рівноправну суспільну діяльність інвалідів та інших членів суспільства. Але такі спроби слабо підкріплені матеріально-технічно, концептуально та юридично.

На спільних заняттях слабчуючі підлітки вступають у тривалий контакт із здоровими. Між обома сторонами відбувається активне мовне спілкування. Слабчучому доводиться “вслухатися” у свого співрозмовника, до того ж під час отримання інформації фіксуються окремі моменти розмовної мови, що сприяє збільшенню словникового запасу, досягненню граматики, зменшенню дефектів вимови. Виникає потреба читати, щоб отримати додаткову інформацію; змінюється й сама психологія слабчучого. Відомо, що слабчучі підлітки дуже емоційні, нерідко дратівливі, вони болісно реагують на будь-яку несправедливість у ставленні до себе, навіть якщо потім вона виявиться незначною.

Справжня “природа” туговухого виявляється передусім у тому, що він, як і той, хто чує нормально, в основному, має всі необхідні передумови для навчання та виховання. Саме в цьому полягає сутність головного теоретичного положення, на якому ґрунтується науковий підхід до розвитку особистості туговухих.

Педагоги-дефектологи, що вивчають різні аспекти інтегративного навчання, на жаль, обминають увагою такий чинник, як фізичне виховання, хоча спільні заняття фізичними вправами є природною формою рухової активності та відкривають великі можливості для соціалізації дітей із фізичними вадами.

Заняття фізичною культурою та посильними видами спорту не тільки сприяють фізичному розвитку дітей і підлітків та корекції їх недоліків, але й позитивно впливають на формування морально-вольових якостей – сміливості, впевненості у власних силах. Під час виконання фізичних вправ розвиваються практично всі органи і системи людини, і це, у свою чергу, позитивно впливає

на розвиток розмовної мови. А мовленнєвий розвиток незмінно супроводжується відповідним удосконаленням органів слуху.

Корекційно-виховна робота, спрямована на навчання словесної мови, лише умовно може визнати сферою свого прямого впливу саме мову. Процес формування мови тісно пов'язаний із розвитком багатьох інших здібностей, які є передумовами для його виникнення й успішного розвитку. Наприклад, слід спеціально розвивати рухи, здатність до усвідомленого наслідування. Існує кілька причин для використання рухів як стимуляції до мовлення в реабілітаційному процесі. Головна з них полягає у збігові елементів мови та рухів. Напруження, інтенсивність, ритм і просторова спрямованість – біологічні компоненти людської істоти, і містяться вони як у рухах, так і в мові [6, 147].

Організовані рухи загострюють відчуття дитини від різних ступенів напруження, тривалості, швидкості, акцентування, а також розвивають відчуття власного тіла, яким потім можна легко керувати в плані макрорухів і рухів артикуляційної мускулатури. За допомогою рухів ми допомагаємо дитячій уяві досягти ефективного стану (наприклад, в іграх), що викликає спонтанний голос і слухове усвідомлення власного голосу. Сама по собі структура мовлення є комплексною, тобто включає кілька компонентів, кожен з яких має спільну з усіма або власну особливу основу для розвитку.

Фізичне виховання сприяє подоланню відхилень у розвитку моторики, просторової орієнтації. Успіхи в галузі фізичного виховання змінюють життєву позицію, виховують прагнення до подолання труднощів у інших сферах життєдіяльності.

Найважливіші завдання соціальної реабілітації слабчучих дітей – це подолання наслідків втрати слуху, здобуття рівних прав на навчання та працю. Тому метою навчання і виховання слабчучих підлітків є забезпечення їх розвиваючими знаннями й уміннями, що сприяє не предметній підготовці, а становленню соціального досвіду та корекції особистості.

Статистичні дослідження виявили, що 80 % осіб із дефектами слуху серед факторів, які сприяють заняттям фізкультурою та спортом, називають бажання:

- досягти визнання оточуючих, підвищити свій авторитет;
- стати соціально активним; пізнати радість спілкування, зберегти і розширити його коло;
- випробувати власні сили, досягти вищих спортивних показників [3, 7].

Упровадження нових форм фізичного виховання в галузі сурдопедагогіки обов'язково повинно враховувати системність формування компенсаторних процесів у глухих і слабочуючих дітей, стадійність їх розвитку, залежність структури компенсації від часу появи дефекту, важкості та глибини ураження, рівня педагогічної допомоги.

Останнім часом активно формується ідеологія адаптивної фізичної культури як самостійного наукового напрямку та навчальної дисципліни, закладаються основи її філософії та методології, визначаються її зміст і місце в системі знань про людину [1, 3].

Адаптивна фізична культура – це особливий вид фізичної культури, який набуває ряду специфічних ознак по відношенню до інвалідів різних груп, що займаються фізичними вправами та масовим спортом.

Адаптивне фізичне виховання осіб із дефектами слуху має виховні, корекційні та оздоровчі цілі. Специфічними завданнями адаптивного фізичного виховання при глухоті, на думку Р.В Чудної (2000), є розвиток вестибулярної функції, в тому числі просторової орієнтації, раціонального розподілу фізичних зусиль, швидкості рухових реакцій і реакцій по вибору, вільного керування темпом рухів, сили, рухової пам'яті [6, 138].

Найбільш успішно ці завдання вирішуються за допомогою таких засобів, як загальнорозвиваючі фізичні вправи, циклічні рухи (ходьба, біг), дихальні вправи, вправи на розвиток координації, танцювально-ритмічні вправи, рухливі ігри, види спорту, які розвивають орієнтування у просторі.

Адаптивне фізичне виховання в сурдопедагогіці має бути спрямоване на формування у глухих і слабочуючих дітей комплексу спеціальних знань, життєво та професійно необхідних рухових умінь і навичок, на розвиток широкого кола основних фізичних і спеціальних якостей, підвищення

функціональних можливостей різних органів і систем, на більш повну реалізацію їх генетичної програми і, нарешті, на становлення та використання наявних тілесно-рухових якостей [2, 147].

Головне завдання адаптивного фізичного виховання полягає у формуванні в дітей із вадами слуху свідомого ставлення до своїх сил, твердої впевненості в них, готовності до сміливих і рішучих дій, виконання необхідних для повноцінного функціонування суб'єкта фізичних навантажень, а також потреби в систематичних заняттях фізичними вправами і, взагалі, у веденні здорового способу життя відповідно до рекомендацій валеології.

Фізичне виховання слід розглядати як один з основних засобів покращення не тільки рухових функцій, але й інтелектуальної підготовленості та рівня соціальної адаптації.

Недостатньо дослідженим питанням фізичного виховання учнів у школах-інтернатах для глухих і туговухих є організація додаткових секційних занять, що забезпечують розвиток рухових якостей, корекцію порушень інтелекту, формування природних локомоцій, активізацію уваги й інтересу.

Компенсувати замкнутість системи соціальної (корекційної) освіти слабочуючих учнів можна за допомогою впровадження для них додаткової форми фізкультурної освіти, яка сприятиме корекції рухових порушень і досягненню соціальної адаптованості.

Успішне вирішення завдань соціальної реабілітації вимагає від кожного слабчущого наявності необхідної суми загальноосвітніх знань, професійно-трудової підготовки, сформованих навичок поведінки в колективі та мовного спілкування з іншими слабчущими, прагнення підвищувати освітній рівень.

Глухі та слабчущі діти, підлітки і юнаки були завжди, майже в кожному дитячому садку, школі. На жаль, в останні роки їх кількість зростає. Серед гаданих факторів, які до цього спричинилися, називаються генетичні чинники, погіршення соціального середовища, екологічні катаклізми, зміни репродуктивних клітин батьків, але остаточної відповіді на це питання поки що немає. Дошукуючись причин такого становища, дітей з обмеженими

можливостями слід так виховувати і навчати, щоб вони повністю адаптувалися в соціумі. Саме соціальна адаптація надає дітям із вадами слуху можливість бути повноправним членом суспільства, брати участь у загальнокорисній трудовій діяльності.

Однією з основних умов соціальної адаптації слабочуючих школярів є досягнення ними такого рівня фізичних кондицій, який би дозволив їм адаптуватись до соціальних норм і майбутнього самостійного життя. Вищезгадані обставини визначають необхідність розгортання додаткової фізкультурної освіти слабочуючих дітей.

Література

1. Евсеев С.П. Адаптивная физическая культура (Цель, содержание, место в системе знаний о человеке) // Теор. и практ. физ. культ. – 1998. - №1. – С. 2-7.
2. Евсеев С.П., Шапкова Л.В. Адаптивная физическая культура. Учебн. пособие для высших и сред. проф. учебн. заведений. – М.: Советский спорт, 2000. – 239 с.
3. Жбиновский Я.Ж. Физкультура и спорт как средство специальной интеграции и адаптации инвалидов: Автореф. дисс. ... канд. пед. наук. – М., 1994. – 23 с.
4. Корабликов В.А., Рухлядев А.Н. Физическая культура и спорт глазами глухих спортсменов // Социально-экономические проблемы воспитания спортсменов в условиях перестройки советского общества: Тезисы докладов. – М., 1990. – С.139-140.
5. Рожко О.М. Сравнительный анализ адаптированности студентов с нарушением слуха к условиям обучения в МГТУ им. Баумана. // Развитие и образование особенных детей: проблемы, поиски. – М., 1999. – С. 18-20.
6. Чудная Р.В. Адаптивное физическое воспитание. – К.: Наук. думка, 2000. – С. 137 – 149.